

Дроботун В.М.

Національно-культурні особливості концепту CLASS у мовній картині світу Британської Індії XIX – XX ст.

Дроботун Вікторія Миколаївна,

асистент кафедри методики навчання іноземних мов та прикладної лінгвістики
Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Анотація: У статті аналізується специфіка конструювання концепту CLASS у мовній картині світу Британської Індії XIX – XX ст. Аналіз концепту CLASS проводиться з урахуванням культурного досвіду, об'єктивної семантики слів та зіткнення значення слів із особистим та народним досвідом людини, що дозволило виділити у структурі концепту етимологічний, асоціативний, понятійний та образний компоненти, визначити національно-культурні особливості концепту CLASS та окреслити образ представника нового класу.

Ключові слова: мовна картина світу, концепт, категоризація, концептуалізація, клас

Увага сучасних лінгвістичних досліджень часто фокусується на вивченні процесів отримання, обробки та зберігання інформації. Отримувана інформація співвідноситься у свідомості людини з раніше набутою і у такий спосіб утворюються нові смисли [3, с. 13], які потім відтворюються у мові. Важливою рисою лінгвістичних досліджень вважається використання триади: людина – культура – мова. Тобто дослідження мовних явищ здійснюється в нерозривному контексті національної свідомості та культури, що спонукає до вивчення вербальної презентації картин світу. Сучасні лінгвісти розглядають мову як вербальний образ світу, у якому навколишня дійсність відтворюється у словах, образах, понятійних категоріях, тобто на рівні лексики, національно маркованої фразеології та граматики [1, с. 16]. Отже, важливим інструментом дослідження мовної картини світу є концепти, оскільки у них представлені процеси категоризації та концептуалізації понять. Під концептуалізацією розуміють важливі процеси пізнавальної діяльності людини, які полягають в осмисленні нової інформації і які спонукають до утворення концептів, концептуальних структур та всієї концептуальної системи у психіці людини [4, с. 93], тоді як категоризація – це когнітивне членування реальності, сутність якого полягає у розділенні всього онтологічного простору на різні категоріальні сфери [3, с. 32].

Актуальність дослідження концептів у сучасній лінгвістиці зумовлена необхідністю з'ясування особливостей та специфіки вербалізації національно-культурних і універсальних концептів у картинах світу, які набувають трансформацій в епоху глобалізації. Серед науковців, які відомі дослідженнями концептів варто згадати Н. Арутюнову, О. Городецьку, Д. Лихачова, В. Карасика, О. Кубрякову, О. Селіванову, Ю. Степанова, Т. Ван Дейка та інших.

У сучасній лінгвістиці існує три основних підходи щодо вивчення концептів. Ю. Степанов, В. Телія виділяють важливість культурологічного аспекту, роль мови вони вважають другорядною. На думку Ю. Степанова, концепт – це основне вмістилище («ячейка») культури у ментальному світі людини, а В. Телія зауважує, що концепт – це те, що ми знаємо про об'єкт в усій його експресії [5, с. 8]. Представники іншого підходу – Н. Арутюнова, Т. Булігін, А. Шмельов, Н. Алейфенко та інші – важливим вважають дослідження семантики, тоді як представники третього підходу: Д. Лихачев, О. Кубрякова зауважують, що концепт є результатом зіткнення значення слова з особистим та народ-

ним досвідом людини, тобто концепти є посередниками між словами та дійсністю [3, с. 42 – 43]. Слід зауважити, що з метою досягнення ефективності у дослідженні концептів науковці застосовують елементи трьох підходів: урахування культурного досвіду, об'єктивної семантики слів та зіткнення значення слів із особистим і народним досвідом людини

Об'єктом дослідження цієї статті є вербальний образ світу, який існував у свідомості представників Британської Індії, і представлений концептом CLASS. Мета дослідження полягає у виявленні універсальних та національно маркованих засобів вербалізації цього концепту. Джерелом дослідження були твори англомовної художньої літератури XIX – XX ст. [8; 9; 10; 11; 12; 13], а також тлумачні, етимологічні, асоціативні та енциклопедичні словники англійської мови [7; 14; 15; 16; 17; 18; 19].

Номінативне поле концепту CLASS представлене словом-репрезентантом class і його синонімічною парадигмою: class, division, family, hierarchy, level, line, membership, nobility, position, range, rank, sort, standing, stage, station, status, stratum, type. До ядерної частини концепту належать найчастотніші реакції на словостимул class, що зазначені в асоціативному словнику англійської мови і представлені такими лексемами: distinction, first, status, group, social, middle, upper, mate. Приядерна зона номінативного поля репрезентована дериватами classification, classless, classy, upper-class, middle-class, lower-class, working-class, underclass, а також синонімічним рядом дієслів зі спільною з концептом чи близькою до нього семою: classify, sort, assort, sort out, separate та вільними словосполученнями з компонентом class: social class, social rank, social station, social status, socio-economic class.

Понятійну складову аналізованого концепту формують загальнокультурні уявлення про клас як суспільну групу людей, які мають однаковий соціально-економічний статус – «a group of people within a society who possess the same socioeconomic statues» [7], або як одну із суспільних груп людей, які перебувають на одному соціальному та економічному рівні – «one of the groups of people in society that are thought of as being at the same social or economic level» [18, с. 269], а також як соціальну групу, приналежність до якої визначається фаховою діяльністю, походженням та матеріальними статками – «the general social group that someone belongs to, because of their job, the kind of family they come from or the amount of money they have» [16, с. 217].

Таким чином, понятійний компонент розкриває основні характеристики концепту: наявність соціальної одиниці у структурі суспільства / group of people, the general social group; відношення до засобів виробництва і власності / the amount of money they have, job; походження / background, the kind of family they come from, social or economic level та статус / statuses. Звичайно, головну ознаку концепту містить лексема possess, яка визначає роль класів у суспільстві (ruler та ruled), у системі влади (superior та inferior), а також рівень їхнього добробуту (rich та poor) [2, с. 117]. Розташування людей в ієрархії суспільства здійснюється по вертикалі – згори вниз / top, above, between та down з урахуванням чотирьох критеріїв, які представлені лексемами: income, education, authority та job, а відтак основу утворення різних соціальних класів та їхній розподіл в ієрархічній системі суспільства відтворюють такі лексеми: authority, power, force, influence; wealth, fortune, material possessions, property; background, social heritage, inheritance: «...go with me into the region of West Hill where the rich Indians from Ranpur have summer houses in which they live for a few months» [12, с. 365]. «The upper classes are exceedingly well bred, and many of them are descendants of native princes» [13, с. 76].

У 30-х роках ХХ ст. американський соціолог У. Уорен запропонував просту тривірневу систему класового розподілу, яка в мові зафіксована такими словосполученнями: upper class, middle class, low class [2, с. 118]. Але, зважаючи на чисельність націй та народностей Індії, які сповідують різні релігії та мають різний культурний спадок, у мовній картині світу Британської Індії концепт CLASS, окрім універсальних ознак, набуває національно-культурних особливостей. Так, лексеми Hindu, Muslim, Sikh, Buddhist та Christian позначають розподіл суспільства Індії за віровизнанням: «My batman was a Hindu, but my driver was a Muslim» [10, с. 318]. «The writer encountered a Muslim woman once in a narrow street of a predominantly Hindu town, in the quarter inhabited by moneylenders» [11, с. 9].

При аналізі соціальної структури суспільства індусів стає очевидним, що проста тривірнева формула не охоплює всієї багатогранності суспільства та національно-культурних особливостей концепту CLASS. Наприклад, слово caste позначає класи індусів, слово varna інформує про розподіл індусів на чотири групи: brahman, rajanya, vaisya, shudra, а лексема jati вказує на розподіл індусів за професійною діяльністю, який налічує тисячі спеціальностей: «A---- and his brother, and many other, look upon caste as a mixed usage, partly civil and partly religious» [13, с. 133]. «Learned men think that the Sudra were the original inhabitants of the country, and the three higher castes the conquerors» [13, с. 70].

Враховуючи всю складність соціальної структури суспільства Британської Індії, до якого входить представники не лише місцевого населення, а й європейці, Д. Арнольд запропонував додавати до простої тривірневої моделі ще й проміжні класи [6, с. 133]. Тобто до складу словосполучень на позначення класу входять прикметники upper, middle, low, new, а також похідна від прикметника low у вищому ступені порівняння та іменник class: upper-upper class, upper class, lower-upper class, upper-middle class, middle class, lower-middle class; upper-low class, low class, lower-low class,

окрім цього, словосполучення new class: «The “upper-lower” included British Other Ranks of the armed forces and Catholic clergy, along with many other intermediaries or semi-skilled workers in state or private employment, including the railways» [13, с. 8].

Розглянемо національно-культурну рису концепту CLASS, яка пов'язана із появою нового класу у соціальній структурі індійського суспільства, позначеного словосполученням а new class. Це був клас, номінація якого значною мірою утворена навколо семантики його творця – британця та всього того, що мало маркери британський, англійський чи то західний: «created and nurtured by the British» [9, с. 385]: «It is obvious that there are any number of feudal and reactionary groups in India, some native to the soil and some created and nurtured by the British» [9, с.385].

У лексичному складі англійської мови цей клас зафіксовано словосполученням а new class, а також словосполученнями, до складу яких входять лексеми на позначення англійської освіти: English-educated people, English-educated Indians, the new English-educated class та західної культури: a Hindu knight, westernized aristocratic Rajputs, fully Anglicized Indians, виразами з кількісним прикметником small: the small westernized group, the small English-educated class. Наприклад, герой роману П. Скотта “Days of Scorpion” Кумар вважає, що подальший успішний розвиток Індії можуть забезпечити індійці, для яких Британія і все, що пов'язане з цією країною, є взірцем та об'єктом наслідування: «He thought it would be best continued by fully Anglicized Indians» [11, с. 248].

Слід зазначити, що укоріненість цієї соціальної групи у мовній свідомості колонізаторів та колонізованих актуалізується словосполученням на позначення привілейованого становища в індійському суспільстві: identified with the British, under the shadow of the British India, public post of importance, intermediaries between the British authorities and the people, at the top та hope to advance, а вирази look towards its rulers, more influences by western ideas та admiration and acceptance of almost everything western ілюструють захоплення усім, що пов'язане з метрополією: «A new class, the owners of land, appeared; a class created by, and therefore to a large extent identified with the British Government» [9, с. 304]. Поняття status, що позначає становище і місце людини чи соціальної групи в суспільстві, у свідомості індійців Британської Індії означало можливість руху догори в структурі суспільства. Лексичні одиниці authority, money, education та prestige визначають соціально-економічний статус людини: «Sir Meredith Sullivan was the most important Anglo-Indian there. He had started as a railway man, of course, but now he was a member of the Legislative Assembly in New Delhi, and the King Emperor had made him a knight, which everyone said was as a compliment to all of us, not just to him. He was like the leader of the Anglo-Indians – the way the chief a clan is in Scotland» [8, с. 23].

Словосполучення firm grip on the administration, culturally and economically far superior, look to government service alone for advancement, keep aloof from western education характеризують мусульман епохи Британської Індії у першій половині ХХ ст. Наприклад, мусульмани міста Мірат, на відміну від індусів,

становили заледве 20% населення, але займали адміністративні посади: «Numerically in a minority, a mere twenty per cent of population, the Muslims of Mirat had maintained of firm grip on administration since the day of the Moguls.....few Hindus had held any public post of any importance» [11, с. 106].

Тому ті, хто належав до нового класу, в переважній більшості були індусами, оскільки співпраця з британцями надавала можливості, яких не було за часів імперії Моголів, зокрема – покращити свій матеріальний стан та статус у суспільстві, спочатку отримавши освіту, а потім і перспективні посади заступників у різних галузях адміністрування: «Throughout the nineteenth century the new English-educated class, mainly Hindu, looked up with the admiration towards England and hoped to advance with her help and in co-operation with her» [320, Discov of Ind]. «The Hindu took to this education more easily and were more influenced by western ideas» [9, с. 320].

Лексема Bengal позначає Бенгалію, яка була серцем британського правління, і звідки представники цього нового класу індійців вирушали в інші штати Індії втілювати політику колонізаторів: «Not only was Bengal the center and heart of the British administration, but it also produced the first group of English-educated Indians who spread out of other parts of India under the shadow of the British India» [9, с. 314].

Слід зазначити, що образ індійця як представника нового класу Британської Індії у мовній картині світу колонізаторів та колонізованих реалізують словосполучення на позначення віку – *an attractive young fellow, young Indians*; розумових характеристик – *an intelligent man, well-educated, speak first-rate English*; наявності британської освіти – *a product of your own English public school, a product of the English tutors and public-school style college, British public-school education*; розваг – *play polo, drink champagne, dine at the table, go out with the English girl* та негативно забарвленого порівняння на позначення раси – *as black as a hat* та словосполучення з нейтральним забарвленням *an English boy with a dark brown skin*. Наприклад, «He is an intelligent man, a product of your own English public schools. He was the first Indian Chillingborough ever took, a bit of a show-piece. He is an English boy with a dark brown skin. The combination is hopeless» [11, с. 278-279]. «I think he disliked the chap because of the kind of boy he is British public-school education, but black as your hat and go out with the English girl, and politically unreliable» [12, с. 90].

Аксіологічна опозиція “добро – зло” простежується у мовній свідомості представників індійського суспі-

льства. З одного боку, вертикальна мобільність забезпечувала кар’єрний ріст, фінансову стабільність, а з іншого боку, новостворений клас індійців, хоча і нечисленний, був загрозою єдності індійців: «And so he set about to restore the spiritual unity of the people and to break the barrier between the small westernized group at the top and the masses» [9, с. 368]. Ганді неодноразово звертав увагу на відсутність бажання представників нового класу захищати інтереси індійців, словосполучення *cut off from the mass of population, forced to turn head and look towards its people* реалізують відчуженість класу: «Gandhi bridged that gap to some extent and forced it to turn head and look towards its people» [9, с. 407]. «English-educated people in the professions and services formed in effect a new class, which was to grow all over India, a class influenced by western thought and ways and rather cut off from the mass of population» [9, с. 319]. Стиль поведінки індійців нового класу вербалізують опозиції *obsequious – arrogant*, у яких актуалізуються ознаки улесливості до представників метрополії та нахабства до індійців: «...and if they had to be obsequious to their superiors, they could be arrogant to and expect obedience from their own inferiors and the people at large» [9, с. 328].

Метафоричний вираз *the Elysium of the English-educated class* та *heaven-born service* реалізують позитивну оціненість індійцями служби в уряді, а лексеми *prestige, security* та *status* позначають важливі у мовній свідомості індійців мотивації щодо співпраці з колонізаторами: «Under British rule government service gave prestige, security and status and later, when Indians were allowed to enter the Indian Civil Service, this service, called the “heaven-born service” – heaven being some pale shadow of Whitehall – became the Elysium of the English-educated class» [9, с. 333].

Отже, аналіз номінативної складової концепту CLASS дав можливість виявити його ядро, приядерну та периферійну зони, а також основні дистинктивні ознаки та національно-культурні особливості, які закарбовані у значеннях лексем та фразем. Проаналізовані твори художньої літератури дозволяють відтворити образну складову концепту на прикладі компонента NEW CLASS, представник якого є темношкірим, обо-жнює все британське, має британську освіту, гарно володіє англійською мовою, вважається посередником між британцями та індійцями. Увагу подальших досліджень слід зосередити на виявленні національно-культурних особливостей одного з компонентів концепту CLASS – PRESTIGE.

ЛІТЕРАТУРА

1. Городецька О.В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу ХХ століття: автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови / О.В. Городецька – Київ, 2003. – 21 с.
2. Лукашевич М.П., Соціологія. Загальний курс / М.П. Лукашевич, М. В. Туленков – К.: Каравела, 2004. – 456 с.
3. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику / В.А. Маслова – М.: Наука, 2011. – 294 с.
4. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина – М.: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
5. Телія В. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Телія – М.: Наука, 1986. – 143 с.
6. Arnold D. White Colonization and Labour in Nineteenth-Century India, Journal of Imperial and Commonwealth History 12/2 / D. Arnold – Great Britain, 1983. – 133–158 p.
7. Encyclopedia Britannica – <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/550940/social-class>
8. Master J. Bhowani Junction / J. Master – The Reprinted Society, 1956. – 352 p.
9. Nehru J.L. Discovery of India / J.L. Nehru – Oxford University Press New Delhi, 1985. – 582 p.

10. Scott P. The Jewel in the Crown / P. Scott – The University of Chicago Press, 1998. – 462 p.
11. Scott P. The days of scorpion / P. Scott – UK: Panther Books, 1973. – 495 p.
12. Scott P. The Tower of silence / P. Scott – UK: Mandarin, 1997. – 424 p.
13. Smith G. The Empire: A Series of Letters/ G. Smith – O.: Parker, 1883. – 306 p.
14. MacMillan English Dictionary for Advanced Learners – MacMillan, 2nd edition, 2009. – 1748 p.
15. Longman Dictionary of English Language and Culture – Longman, 1998. – 1568 p.
16. Longman Language Activator – Pearson Education Limited, 2002. – 1530 p.
17. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language – Lexicon Publications, 1993. – 1678 p.
18. Oxford Advanced Learners Dictionary – Oxford University Press, 2005. – 1580 p.
19. Word Association Thesaurus: <http://www.eat.ri.ac.uk/class>

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Horodetska O.V. Key national issues in the British language picture of the world of the 20 century. – thesis for the Degree of Candidate of Philology: 10.02.04 – Germanic Languages / Kyiv, 2003. – 21 p.
2. Lukashkevych M.P. Sociology. General course / M.P. Lukashkevych, M.V. Tulenkov – K.: Karavela, 2004. – 456 p.
3. Maslova V.A. Introduction to Cognitive Linguistics / V.A. Maslova – M.: Nauka, 2011. – 294 p.
4. Kubrjakova Y.S. Dictionary cognitive terminology / Y.S. Kubrjakova, V.Z. Demjankov, J.V. Pankrats, L.G. Luzina – M.: Nauka, Philol depart MGU Lomonosova, 1997. – 245 p.
5. Telija V.N. Cognitive aspects of nominative elements of semantics / V.N. Telija – M.: Nauka, 1986. – 143 c.

Drobotun V.M.

Nationally biased features of the concept CLASS in the British India language picture of the world of XIX-XX.

Abstract. The article analyses the structure of the concept CLASS in the British India language picture of the world of XIX-XX. While analyzing the cultural experience, semantics and the clash of the words meaning with personal and national experiences were taken into consideration. Following this approach it helped us to single out etymological, associative and notional components, to identify national and cultural peculiarities of the concept CLASS and describe the representative of the new class.

Keywords: *language picture of the world, concept, conceptualization, categorization, class*

Дроботун В.Н.

Национально-культурные особенности концепта CLASS в языковой картине мира Британской Индии XIX-XX ст.

Аннотация. В статье анализируется специфика конструирования концепта CLASS в языковой картине мира Британской Индии XIX-XX ст. При анализе концепта CLASS уделялось внимание культурному опыту, объективной семантике слов и столкновению значения слов с личным и народным опытом человека, что позволило выделить в структуре концепта этимологический, ассоциативный, понятийный и образный компоненты, определить национально-культурные особенности концепта CLASS и очертить образ представителя нового класса.

Ключевые слова: *языковая картина мира, концепт, категоризация, концептуализация, класс*